

IQLIM OZGARISHINING O'ZBEKISTON IQTISODIYOTIGA TA'SIRI VA YECHIMLARI

Abdushukurova Sevinch Akramjonovna

Termiz Iqtisodiyot va servis universiteti

Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) yo'nalishi 3-kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17159153>

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekistonda iqlim o'zgarishining asosiy sabablari va uning oqibatlari yoritilgan. Haroratning ortishi, yog'ingarchilikning kamayishi va suv tanqisligi qishloq xo'jaligi hamda iqtisodiyotga bevosita ta'sir ko'rsatayotgani tahlil qilingan. Shuningdek, iqlim o'zgarishiga moslashish choralaridan — suvdan samarali foydalanish, ekologik monitoringni kuchaytirish va aholining ekologik ongini oshirish zarurligi haqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar: Iqlim o'zgarishi, iqtisodiy ta'sir, harorat o'zgarishi, suv tanqisligi, qurg'oqchilik, qishloq xo'jaligi samaradorligi, ekologik monitoring, "yashil iqtisodiyot", innovatsion texnologiyalar.

Iqlim o'zgarishi — bu uzoq muddatli davrda harorat, yog'ingarchilik, shamol va boshqa iqlim ko'rsatkichlarining o'zgarib borishidir. Mazkur hodisa global darajadagi ekologik muammo sifatida tan olinadi va u iqtisodiy, ijtimoiy hamda qishloq xo'jaligi sohalariga bevosita ta'sir qiladi.¹

Iqlim o'zgarishining iqtisodiyotga ta'siri quyidagi oqibatlarga olib keladi:

- harorat ortishi va yog'ingarchilik kamayishi hosildorlikni pasaytiradi;
- hosildorlik pasayishi oziq-ovqat narxlarini oshiradi;
- suv tanqisligi sug'orish xarajatlarini ko'paytiradi;
- issiq ob-havo mehnat unumdorligini kamaytiradi;
- qishloq xo'jaligi eksporti qisqaradi;
- energetika tizimiga yuk ortadi, ishlab chiqarish xarajatlari oshadi;
- ekologik xavflar investitsiya muhitiga salbiy ta'sir qiladi.

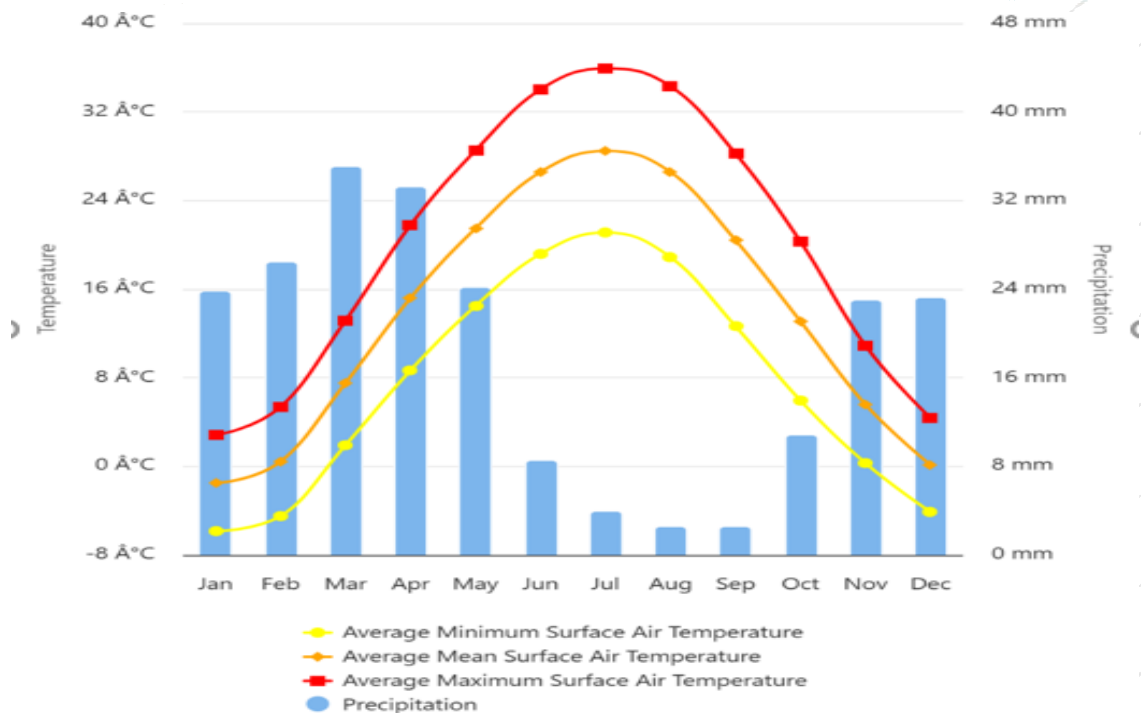
O'zbekiston Respublikasida ham oxirgi yillarda iqlim o'zgarishi bilan bog'liq salbiy oqibatlar ko'zga tashlanmoqda.

Xususan, haroratning ko'tarilishi, suv tanqisligi, hosildorlikning pasayishi kabi muammolar dolzarblik kasb etmoqda.

Iqlim o'zgarishining iqtisodiy ta'siri "Iqtisodiyot nazariyasi" fanida iqtisodiy resurslarning barqarorligi, qishloq xo'jaligi samaradorligi, mehnat unumdorligi bilan bevosita bog'liq ekani ta'kidlanadi.²

¹ Soliev Sh.S. "Iqtisodiy nazariya", Toshkent, 2020

² Soliev Sh.S. "Iqtisodiy nazariya", Toshkent, 2020

1-rasm. 1993 - 2023 yillarda iqlim o'zgarishlari.³

1-rasmda ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda harorat ancha keskin mavsumiy o'zgarishga ega. Yanvar oyida o'rtacha minimal harorat $-5,84^{\circ}\text{C}$ bo'lsa, iyulda u $+21,11^{\circ}\text{C}$ gacha ko'tariladi.

O'rtacha maksimal harorat yoz oylarida juda yuqori: iyulda $+35,91^{\circ}\text{C}$, avgustda $+34,31^{\circ}\text{C}$. Bu O'zbekiston iqlimining keskin kontinental xarakterga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Ayniqsa, yoz oylarida harorat $34-36^{\circ}\text{C}$ darajagacha yetayotganining o'zi iqlim isib borayotganini ko'rsatadi. Bu o'zgarishlar issiq to'liqlar sonining ortishi va ekologik xavflar — suv tanqisligi, tuproq qurishi, qishloq xo'jaligi hosildorligining pasayishi kabi muammolarni yuzaga keltiradi. Bu jarayon oziq-ovqat ishlab chiqarish hajmining kamayishiga, eksport salohiyatining pasayishiga va ichki bozorda narxlarning oshishiga olib keladi.

Yog'ingarchilik yil davomida notekis taqsimlangan. Eng ko'p yog'in mart ($35,06\text{ mm}$) va aprel ($33,26\text{ mm}$) oylarida tushadi, bu vegetatsiya davrining boshiga to'g'ri keladi. Biroq yoz oylarida — ayniqsa iyul ($3,94\text{ mm}$), avgust ($2,61\text{ mm}$), sentabr ($2,62\text{ mm}$)da yog'ingarchilik deyarli yo'q. Bu holat qurg'oqchilik xavfini kuchaytiradi, ayniqsa sug'oriladigan qishloq xo'jaligida. Bunday past yog'in miqdori yozgi ekinlar uchun xavfli bo'lib, suv resurslaridan samarali foydalanishni taqozo etadi. Bu esa suv taqchilligi sharoitida ishlab chiqarish xarajatlarini oshiradi va hosildorlikning pasayishi orqali fermer xo'jaliklarining daromadlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Statistikaga chuqurroq qaralganda, o'rtacha yillik haroratning asta-sekin ortib borayotgani seziladi. O'rtacha minimal va maksimal haroratlar orasidagi farq (masalan, iyulda $21,11^{\circ}\text{C}$ — $35,91^{\circ}\text{C}$) juda katta bo'lib, bu iqlim barqarorligining pasayib borayotganidan dalolat beradi. Shuningdek, dekabr va fevral oylaridagi minimal haroratlar nisbatan iliqroq bo'lib, qish fasllarining ham yumshoqroq kechayotganini ko'rsatadi.

³ World Bank Climate Data Portal —<https://climateknowledgeportal.worldbank.org/>

Bu global iqlim isishining lokal darajadagi ifodasidir. Ushbu tendensiya davom etsa, kelajakda cho'llanish, suv tanqisligi va o'simlik qoplami degradatsiyasi kabi muammolar kuchayadi. Natijada, qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishmovchiligi, xomashyo narxlarining o'sishi va ishlab chiqarish hajmining qisqarishi kuzatilishi mumkin.

1991–2023-yillar oralig'ida yig'ilgan meteorologik ma'lumotlar O'zbekiston iqlimining isib borayotganini ko'rsatmoqda. Quyidagi muhim jihatlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- Harorat darajasi doimiy ortib bormoqda. Iyul oyida o'rtacha maksimal harorat 35,91°C, avgustda esa 34,31°C bo'lgan. Bu esa yozgi issiq to'liqlar soni oshganini bildiradi. Haroratning doimiy ortishi ekologik tizimlarga salbiy ta'sir ko'rsatish bilan birga, qishloq xo'jaligida ishlab chiqarish xarajatlarini oshirib, iqtisodiy samaradorlikni pasaytiradi.

- Yog'ingarchilik miqdori pasaygan. Yozgi oylar — iyun, iyul va avgustda yog'in miqdori juda past (8,59 mm, 3,94 mm, 2,61 mm). Bu holat qurg'oqchilik va suv tanqisligi muammolarini kuchaytiradi, natijada hosildorlikning pasayishi YAIM tarkibida qishloq xo'jaligining ulushiga salbiy ta'sir qiladi.

- O'rtacha yillik minimal haroratning ko'tarilishi. Masalan, fevral oyida o'rtacha minimal harorat -4,49°C bo'lsa, dekabrda bu ko'rsatkich -4,11°C. Bu esa iqlim yumshoqroq bo'layotganini bildiradi va ayrim hollarda qishloq xo'jaligi davrlarining o'zgarishiga, ekinlarni rejalashtirish xarajatlarining oshishiga olib keladi.⁴

Iqlim o'zgarishi natijasida suv resurslariga yuk ortmoqda. Sug'oriladigan yerlar kamaymoqda, bu esa paxta va g'alla kabi asosiy mahsulotlarning hosildorligiga ta'sir qilmoqda.

Natijada, eksport tushumlari kamayishi, import hajmi oshishi va savdo balansida salbiy o'zgarishlar kuzatilishi mumkin.⁵

O'zbekistonda iqlim o'zgarishi — real va jiddiy xavfdir. Harorat ortishi, yog'ingarchilikning kamayishi, suv tanqisligi va qishloq xo'jaligi mahsulotlarining kamayishi bu o'zgarishlarning bevosita oqibatidir. Bu esa milliy iqtisodiy barqarorlikka tahdid soladi, davlat byudjetiga tushumlarni kamaytiradi va oziq-ovqat xavfsizligi muammolarini keltirib chiqaradi.

Bugungi sharoitda suvdan samarali foydalanish masalasi juda muhim. O'zbekiston sug'oriladigan dehqonchilikka tayanadi, shuning uchun zamonaviy sug'orish usullarini joriy qilish talab etiladi. Masalan, tomchilatib sug'orish yoki suv sarfini nazorat qiluvchi avtomatik tizimlar qurg'oqchilik xavfini kamaytirishga yordam beradi. Shu bilan birga, ekologik monitoringni kuchaytirish va aholining ekologik ongini oshirish ham zarur. Bu borada "Yashil makon" dasturi va boshqa tashabbuslar iqlim o'zgarishiga qarshi muhim qadam bo'lib xizmat qilmoqda.

Davlat tomonidan qabul qilingan "Yashil makon" va "Ekologik taraqqiyot strategiyasi – 2030" dasturlari ekologik xavflarni kamaytirish bilan birga, iqtisodiy o'sish sur'atlarini barqarorlashtirishga xizmat qiladi. Shu bois iqlim o'zgarishiga qarshi kurash choralari iqtisodiy strategiyaning ajralmas qismi bo'lishi kerak.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda iqlim o'zgarishi real iqtisodiy xavf tug'dirayotganligini ko'rish mumkin. Haroratning ko'tarilishi va suv resurslarining kamayishi qishloq xo'jaligi va aholining farovonligiga ta'sir etmoqda. Shu sababli ekologik dasturlarni izchil amalga oshirish, suvdan tejamkor foydalanish texnologiyalarini keng joriy etish va aholining ekologik madaniyatini oshirish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biridir.

⁴ O'zbekiston Respublikasi Ekologiya qo'mitasi hisobotlari, 2023

⁵ Q.X. Teshaboyev. "Agroiqtisodiyot asoslari", Toshkent, 2021

Foydalangan adabiyotlar:

1. Soliev Sh.S. "Iqtisodiy nazariya". — Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
2. Q.X. Teshaboyev. "Agroiqtisodiyot asoslari". — Toshkent: 2021.
3. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi rasmiy hisobotlari, 2023.
4. Meteorologik ma'lumotlar (1991–2023) — O'zbekiston Respublikasi Hidrometeorologiya xizmati.
5. World Bank Climate Data Portal —<https://climateknowledgeportal.worldbank.org/>